

UNIwersytet Jagielloński w Krakowie

Wydział Studiów Międzynarodowych i
Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

Kompetencje międzykulturowe jako wyzwanie
współczesności.
Na przykładzie edukacji międzykulturowej w programach
Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego

STRESZCZENIE

Justyna A. Langowska

Nr albumu: 1010168

Praca doktorska napisana pod kierunkiem
dr hab. Leszka Korporowicza, prof. UJ

Kraków – Warszawa

2014 – 2023

Przedmiotem badań rozprawy doktorskiej jest europejska koncepcja kompetencji międzykulturowych stworzona, zdefiniowana i przekazywana w ramach programów edukacji międzykulturowej, zwłaszcza w ramach edukacji nieformalnej¹, prowadzonej bezpośrednio przez organy i instytucje Unii Europejskiej i Rady Europy oraz pośrednio przez współpracujące z nimi organizacje pozarządowe, jak SALTO czy Fundacja Anny Lindh. Koncepcja stworzona jest przez europejskie instytucje, na podstawie europejskich wartości i celów, które są przekazywane w inne obszary kulturowe w tym w regionie objętym Partnerstwem Eurośródziemnomorskim².

Europejska koncepcja kompetencji międzykulturowych jest zanurzona w europejskim kontekście kulturowym, co ma swoje odzwierciedlenie w jej założeniach i dokumentach definiujących kompetencje międzykulturowe, stworzonych przez Unię Europejską i Radę Europy. Owa koncepcja, oparta jest na wartościach kultury europejskiej, zwłaszcza demokracji, prawach człowieka i rządach prawa³ i jednocześnie traktuje kompetencje międzykulturowe jako uniwersalne oraz możliwe do przeniesienia poprzez edukację do innych kultur, m.in. regionu Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej.

W badaniach sprawdzone zostało to, jak europejska koncepcja kompetencji międzykulturowych jest definiowana przez założenia programowe i inne dokumenty Unii Europejskiej i Rady Europy oraz jakie to ma przełożenie na programy edukacji międzykulturowej (podejmowane tematy i treści). Pokazane zostało również to, jak koncepcja ewoluowała na przestrzeni lat. Co warto podkreślić, przedmiotem badań nie były efekty prowadzonych szkoleń i warsztatów w ramach edukacji międzykulturowej w regionie Eurośródziemnomorskim, jedynie refleksja nad modelowaniem kompetencji i kontekstowym

¹ Pojęcie edukacji nieformalnej w tej pracy jest przyjęte zgodnie z tym, jak jest ona definiowana w programach UE i RE. Edukacją nieformalną są zatem wszelkie programy, kursy i szkolenia organizowane przez te instytucje lub organizacje pozarządowe. W tym ujęciu pomija się edukację nieformalną jako socjalizację społeczną i rodzinną. Edukacją formalną są natomiast systemy i polityki oświatowe istniejące w każdym państwie członkowskim, obejmujące edukację szkolną i akademicką. Za: *Edukacja nieformalna jako narzędzie edukacji*, Rada Europy, https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261404/5_education.pdf/8fa5ad83-c029-469b-baf1-afc55c1fd95f [Dostęp 04.12.2022].

² Historycznie powstało wiele nazw (czasami obejmujących inną współpracę między organizacjami w regionie) m.in. Proces barceloński, Unia dla Śródziemnomorza, Polityka Sąsiedztwa, Wymiar Południowy, Partnerstwo Eurośródziemnomorskie, EuroMed - to platforma współpracy państw członkowskich Unii Europejskiej oraz 12 państw basenu Morza Śródziemnego (Maroko, Algieria, Tunezja, Egipt, Izrael, Autonomia Palestyńska, Liban, Jordania, Syria, Turcja) zainicjowana w Barcelonie w 1995 roku. Współpraca obejmuje trzy dziedziny: kwestie polityczne i bezpieczeństwo, gospodarkę i finanse oraz partnerstwo społeczne, kulturalne i humanitarne.

³ Council of Europe (2008) White paper on intercultural dialogue: Living together as equals in dignity CM 2008 30 (Strasbourg, Council of Europe), https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf [Dostęp 15.06.2022].

ujęciem kompetencji międzykulturowych. Podjęta została także kwestia indywidualizacji uczenia się jako sposobu zwiększenia podmiotowości uczącego się i jako zwrot ku pedagogice emancypacyjnej w programach edukacji nieformalnej.

Europejska koncepcja kompetencji międzykulturowych jest analizowana w ramach odniesienia teoretycznego i naukowego o modelowaniu kompetencji międzykulturowych. Główna teza dysertacji zakłada, że koncepcje kompetencji międzykulturowych nie mogą być uniwersalne, a zatem budowane na ich podstawie modele kompetencji międzykulturowych powinny być dostosowane do kontekstu kulturowego, w którym mają być stosowane, gdyż owe kompetencje międzykulturowe powinny opierać się na wartościach kulturowych będących w interakcji w danym kontekście. Jeżeli modele kompetencji międzykulturowych mają dostosowywać się do kontekstu kulturowego w oparciu o wartości kulturowe będących w danej interakcji, to konieczne jest, aby modele kompetencji miały cechy umożliwiające responsywność i interakcyjność. Niezbędna jest możliwość otwierania się na mniej znane osobom będącym w interakcji, wartości.

Rozdział pierwszy podejmuje temat kultury, ale nie cywilizacji, mówi o relacjach międzykulturowych, ale nie o zderzeniu kultur, o kulturowym rozwoju, lecz nie o wzroście. Przedstawiona jest argumentacja za odejściem od uniwersalnego traktowania kompetencji, lecz zwrócenie się ku kontekstualności. Kontekst ten jest budowany między innymi poprzez wartości głębokie stanowiące podstawę interakcji. Dlatego, podjęty został temat wartości autotelicznych i instrumentalnych. Rozdział ten proponuje też zmianę perspektywy z nauczania kompetencji międzykulturowych, na świadome, autorefleksyjne uczenie się tych interakcji poprzez same podmioty. Wydaje się, że to właśnie zmiana perspektywy, nakierowana na uczącego się i jego doświadczenia, emocje, przemiany i autotransformacje dokonywane poprzez spotkanie z Innym, jest tym największym wyzwaniem współczesnego świata i edukacji międzykulturowej.

Rozdział drugi podejmuje temat międzykulturowość w badaniach naukowych, które przybierają różne perspektywy, co dowodzi konieczności wyboru interdyscyplinarnego podejścia do badań. Mówimy najczęściej o międzykulturowych: kompetencjach, komunikacji, edukacji, nauczaniu/uczeniu się (ang. learning), zarządzaniu, coachingu, dialogu, spotkaniu, przestrzeni itp. Tym, co określa sytuację jako międzykulturową jest kontekst spotkania przedstawicieli różnych kultur. Aby z sukcesem móc się skomunikować w przestrzeni międzykulturowej niezbędne są kompetencje międzykulturowe, dlatego badania nad nimi są podstawą do kontynuowania rozważań międzykulturowych w innych dziedzinach. Rozdział

drugi proponuje analizę pojęcia kompetencji międzykulturowych oraz tego, jakie cechy składają się na te kompetencje. Dokonana została bardzo szeroka analiza pojęcia kompetencji międzykulturowych, wielokulturowych i kulturowych wraz z rozróżnieniem definicyjnym, a także systematyzacja modeli kompetencji międzykulturowych, analiza zjawiska transgresji kompetencji międzykulturowych. Dodatkowo, wskazuje się na zmianę perspektywy między nauczaniem a uczeniem się międzykulturowym, idąc zgodnie z wcześniejszą propozycją emancypacji edukacji i zwrotowi ku uczącemu się. Oprócz dowartościowania podmiotowości i sprawczości człowieka w wymiarze indywidualnym, zostało jeszcze przyznane miejsce na znaczenie kontekstualności, rozumianej jako uznanie znaczenia podmiotowości wspólnot, tożsamości kulturowych traktowanych jako element prawa człowieka, a tym samym praw kulturowych. Na koniec, rozdział odnosi się do kwestii uniwersalności i kontekstualności kompetencji międzykulturowych.

Rozdział trzeci dokonuje pogłębionej analizy wartości kulturowych regionu Eurośródziemnomorskiego, które są podstawą dla kontekstualnego ujęcia kompetencji międzykulturowych. Zastosowanie triangulacji wobec analizy danych i wyboru metod badań umożliwiło testowanie założeń metodologicznych dysertacji i zmniejszenie obciążenia błędem wynikającym z ograniczeń i wad poszczególnych metod. Wykorzystane zostały metody jakościowe takie, jak krytyczna analiza dyskursu (działalność i współpraca instytucji; rozwój na przestrzeni lat), analiza treści (dokumenty koncepcyjne, podręczniki przygotowywane przez RE, dokumenty strategiczne tworzone przez UE), analiza interpretacyjna podręczników, obserwacja uczestnicząca (przykładowe szkolenie zorganizowane ze środków tych instytucji), które pozwoliły na szersze poznanie przedmiotu badań oraz kontekstu. Przyjrzenie się europejskiej koncepcji kompetencji międzykulturowych i jej analiza na konkretnym studium przypadku, pozwoliła na wskazanie skutków ewentualnego dostosowania definicji pojęcia i wykazanie konsekwencji, jakie może wywołać w danym kontekście kulturowym. Badania analizowały koncepcję kompetencji międzykulturowych w EuroMed z perspektywy semiotycznej, aksjologicznej, interakcyjnej i rozwojowej, zgodnie z założeniami Jagiellońskich Studiów Kulturowych⁴ realizowanymi w tym doktoracie, gdyż to właśnie znaczenia, wartości, i pojmowanie dialogu kultur jako rozwoju wyznaczają cele badań.

Europejska koncepcja edukacji międzykulturowej ewoluowała na przestrzeni lat. Zmieniały się nie tylko definicje kompetencji i edukacji międzykulturowej, lecz także

⁴ L. Korporowicz, *Jagiellonian Cultural Studies: Preface*, "Politeja: The Journal of the Faculty of International and Political Studies of the Jagiellonian University", nr 2 (20/1), Kraków 2012, s. 7-23.

proponowane założenia programowe, to na czym edukatorzy powinni opierać przygotowywany program i materiały. Zmieniały się podejmowane na szkoleniach tematy, a wpływ na nie miały różne międzynarodowe wydarzenia. Z biegiem lat zakres polityk i ich realizacji poprzez instytucje UE, RE oraz organizacje pozarządowe wzrastał poprzez zwiększanie budżetu, rozwiązań organizacyjnych i zaangażowanych stron. Jednak wartości, na których opierane są założenia koncepcji edukacji międzykulturowej nie uległy tak częstym zmianom. Od samego początku dla RE głównymi wartościami są demokracja, prawa człowieka i rządy prawa, które traktuje się uniwersalnie. UE wskazuje na większą liczbę wartości, gdyż podkreślone są również ciekawość, elastyczność, ciągłe uczenie się, aktywne zaangażowanie itp. Analiza materiałów edukacyjnych i konkretnych programów potwierdza, że u ich podstaw leżą właśnie te wskazane wartości. W oparciu o te wartości przygotowywane są materiały książkowe oraz treści programów szkoleniowych. Zbadane zostały wartości w EuroMed na podstawie wcześniej prowadzonych badań przez ALF oraz innych dostępnych i wiarygodnych źródeł. Choć w ramach wartości charakterystycznych dla kultur szeroko pojętego Bliskiego Wschodu trudno szukać demokracji, rządów prawa i praw człowieka, to główne wartości nie są jednoznacznie sprzeczne z tymi europejskimi wartościami. Podejmując analizę wartości tych kultur, widać więcej podobieństw (wartości rodzinne) niż znaczących różnic (indywidualizm, rola religii). Warto zwrócić uwagę na *godność* jako wartość, która wyznacza stosunek do wolności jako ważna relacja w kompetencji międzykulturowej, bo prowadzi do uwrażliwienia na interakcję, a więc komunikację, empatię kulturową i wspomnianą otwartość, czyli gotowość do uczenia się.

Jaki jest proponowany model kompetencji międzykulturowych, którego celem jest pomoc przy rozumieniu interakcji międzykulturowej? Rozdział czwarty proponuje Model Synergii Wzajemnego Wglądu. Składa się on z trzech elementów: systemu, integracji i szyny⁵, które przechodzą od świata zewnętrznego, przez świadomość i podświadomość. Dla samej interakcji z przedstawicielami innej kultury pomoże nam kontekstowy model kompetencji międzykulturowych SMILE+V, to jest system, którym posługujemy się na zewnątrz dla obserwacji i interakcji. W naszym umyśle, indywidualnie dokonujemy integracji tak, by nasze wartości i postawy oraz komunikaty i działania, które kierujemy do innych były ze sobą zgodne. Tym, co wpływa na odpowiednie wartości i postawy jest Teoria Dobra, będąca pewnym

⁵ Termin techniczny z obszaru IT. Przykładowy artykuł: <https://www.intense.pl/blog/baza-wiedzy,762.html> [Dostęp 04.12.2022].

systemem aksjologicznym zakorzenionym w praktyce (tu w rozumieniu refleksji nad wartościami). To głębokie wartości takie, jak dobro, prawda i czucie pozwalają nam stworzyć zorganizować cały ten system zależności wobec wartości, kultur, komunikacji, kompetencji, postaw, wyborów itd. Teorię Dobra, dla lepszego zrozumienia siebie i Innych można wykorzystać w praktyce, w codziennych, rzeczywistych interakcjach, choć jest to zadanie opierające się na filozoficznym wglądzie w siebie.

Model Synergii Wzajemnego Wglądu jest modelem responsywnym i interakcyjnym. Konieczna jest dla niego interakcja międzykulturowa, gdyż tylko wtedy odpowie na postawione pytania. Model jest instrumentem poznania wartości naszych i innych uczestników interakcji. Model nastawiony jest na aksjologiczne, transgresyjne, tworzące się w kontekście wartości głębokie. Jest to model pozwalający dekodować znaczenia, rozumieć różne wartości, po to by następnie wchodzić w interakcję oraz traktować takie doświadczenie międzykulturowe rozwojowo. Dostosowanie kompetencji międzykulturowych do kontekstu relacji i spotkania to jedno ważne zadanie czy działanie. Drugim jest indywidualna, odpowiedzialna autorefleksja o znaczeniu wartości głębokich jednostek biorących udział w tej interakcji.

Jaką zmianę wprowadzają przeprowadzone badania do nauk o kulturze? Do rozwoju kompetencji międzykulturowych potrzebujemy zrozumienia wartości i emocji własnych oraz tej drugiej strony. Zrozumienia bez założeń, przekonań, struktur czy uprzedzeń. Kompetencje międzykulturowe zawsze ujawniają się w ocenie danej chwili, w danym kontekście międzykulturowym. To na podstawie oceny sytuacji sięgamy po odpowiednią wiedzę i umiejętności. Najważniejszym elementem kompetencji międzykulturowych są jednak postawy. W zaproponowanej Teorii Dobra, takimi „filtrami” odpowiednich postaw są prawda, dobro i czucie, jako warunki rozwojowości, responsywności i interakcyjności kompetencji międzykulturowych. To te wartości mogą skłonić do zmiany i powodują, że spotkanie jest interakcją, wymianą i rozumieniem. Tak rozumiane doświadczenie międzykulturowe jest twórcze, rozwojowe, prowadzi do zmiany.

.....
Podpis Promotora, Data

.....
Podpis Doktoranta, Data 07.02.2023